

Домбі і син (детальний переказ)

Чарлз Діккенс

РОЗДІЛ I

Домбі і Син

Домбі сидів біля ліжечка Сина. "Батькові було близько сорока восьми років. Синові близько сорока восьми хвилин". Домбі був лисуватим чоловіком, з червоним обличчям, із гарною фігурою. Син був дуже лисим і дуже червоним, здавався пом'ятим і в плямах.

Час і Турботи залишили на чолі Домбі деякі сліди, а обличчя Сина було покрите сіткою зморшок, "які той же Час буде із задоволенням розгладжувати тупим кінцем своєї коси, готуючи поверхню для більш глибоких своїх операцій".

Домбі так радів народженню Сина, що навіть спромігся сказати ласкаве слово дружині.

За давньою традицією, новонародженого хлопчика назвуть іменем батька і діда — Полем. В устах щасливого батька ім'я фірми "Домбі і Син" звучало так, "наче Земля була створена тільки для них... а сонце, зірки і місяць були створені, щоб освітлювати їхні імена..."

Двадцять років після смерті батька містер Домбі був єдиним власником фірми. Десять років з двадцяти він був одружений із леді, "яка не віддала йому свого серця, із леді, чиє щастя залишилося в минулому і яка задовольнилася тим, що примусила свій зломлений дух примиритися". Містер Домбі мав справу з модним товаром, але ніколи — з серцем. Він вважав, що шлюб із ним має бути приємним і почесним. Жінка, наділена розумом, не може не розуміти свого вигідного становища, одружившись із багатим. Вона мусить бути щасливою.

Шість років тому в подружжя народилася дівчинка, яку батько сприймав як фальшиву монету у своєму капіталі. Але в цей щасливий день Домбі був готовий віддати одну краплю своєї радості навіть маленькій Флоренс і дозволив їй подивитися на братика. Проте дівчинка кинулася до матері і обняла її. Домбі невдоволено скривився і пішов до іншої кімнати, де на нього чекали знаменитий доктор Паркер Пепс і домашній лікар. Вони запитали про стан породіллі, але містер Домбі так мало думав про дружину, що навіть нічого не міг Відповісти. Лікарі пішли до хворої, а в кімнату забігла леді, скоріше стара, ніж юна. Вона була одягнена, як молоденька дівчинка. Леді кинулася на шию братові містеру Домбі і схвилювано стала розповідати, що малюк — вилитий батько. Луїза говорила тільки про новонародженого. Брат поцікавився станом дружини, але Луїза відповіла, що Фанні тільки трішки утомлена, і знову заговорила про хлопчика.

До кімнати увійшла подруга Луїзи міс Токс. Вона була висока, худа і ніби вилиняла, але манери і голос мала люб'язні й поштиві. На орлиному носі красувалася ґуля, елегантна сукня видавалася убогою, а волосся було прикрашене якимись квіточками. Узимку вона носила розтріпані хутра, влітку якісь комірці, хустки, кінці яких завжди

ніколи не були у згоді між собою. "У неї було захоплення до невеликих сумочок із замочками, які, закриваючись, стріляли, немов маленькі пістолети".

Жінки ще вихваляли містера Домбі, коли його покликали до дружини. Через деякий час він повернувся і повідомив, що із Фанні не все гаразд, і вони втрюх подалися до кімнати породіллі. Лікарі про щось стиха перемовлялися між собою. Фанні лежала, притискаючи до грудей маленьку дочку. Луїза присіла на край ліжка, голосно звернулася до невістки, але хвора нічого не відповідала. У кімнаті запала тиша. Раптом маленька Флоренс підвела голову, повернула до тітки мертвотно-бліде обличчя з темними очима. Вона поклікала матір. Але і рідний дитячий голос уже не міг повернути матір до життя. "Вона тихо попливла в темний і невідомий океан, який омиває увесь світ".

РОЗДІЛ II,

у якому своєчасно вживаються заходи на випадок неочікуваного збігу обставин, які виникають іноді в найблагополучніших родин

Луїза Чік наглядала за швачками, які шили одяг для сімейної жалоби. Містер Чік, товстий лисий джентльмен, ходив по кімнаті і, забуваючи про горе, насвистував веселі пісеньки. Дружина робила йому зауваження, він на хвилюк замовкав, а потім знову брався за своє. Вони були добре підбраною парою і у своїх сутичках ніколи не поступалися одне одному. Раптом до кімнати вихором влетіла міс Токс, ведучи за собою молоду рум'яну жінку із схожим на яблуко обличчям, яка тримала на руках рум'яне немовля із схожим на яблуко обличчям; трішки молодша жінка із схожим на яблуко обличчям вела за руки двох діточок із схожими на яблуко обличчями; ще один хлопчик із схожим на яблуко обличчям ішов самостійно, а ще одного хлопчика із схожим на яблуко обличчям ніс чоловік, обличчя якого було схоже на яблуко. Міс Токс привезла це колоритне сімейство, щоб вразити Луїзу виглядом п'яťох чистеньких дітей, найменшому з яких було лише шість тижнів. Вона хотіла, щоб мати сімейства Пол— лі Тудль стала годувальницею новонародженого Поля Домбі.

Луїза Чік, взявши двох малюків, пішла до брата. Містер Домбі не виходив зі своєї кімнати. Він розмірковував про юність, виховання і призначення свого сина. Він не відчував горя від утрати дружини, проте щось важке і холодне гнітило його жорстоке серце. Було принизливо думати, що якась примха долі може загрожувати розміреному життю. Побоюючись майбутніх неприємностей із годувальницею, містер Домбі поставив Поллі Тудль декілька умов. Він змінив її ім'я на Річардс, заборонив бачитися із сім'єю. Останнє і найголовніше: годувальниця не повинна прив'язуватися до свого маленького вихованця. Наймаючи її, містер Домбі укладає всього-навсього договір про купівлю-продаж, за яким годувальниця має піти з дому, коли закінчиться термін, і більше нічим не нагадуватиме про себе. Годувальниця погодилася на такі умови і пішла, а містера Домбі продовжували мучити думки про майбутнє сина. Він боявся довірити малюка малознайомій жінці, а тому вирішив уважно наглядати за нею.

Поллі Тудль, яка з волі містера Домбі стала Річардс, гірко плакала, прощаючись із чоловіком і дітьми, та й діти не хотіли відпускати свою матір, але безліч апельсинів і

цукерок заспокоїли перші напади горя.

РОЗДІЛ III,

в якому містера Домбі показано на чолі свого домашнього департаменту як людину і батька

Померлу леді поховали, трішки поговорили про неї, і ця подія, остаточно заіржавіла.

Будинок, куди потрапила Річардс, був великий, з просторими "двориками", куди виходили підвали з косоокими вікнами, що дивилися на ящики для сміття. Улітку сонце заглядало сюди тільки рано-вранці. Всередині цей будинок був так само похмурий, як і ззовні. Після похорону містер Домбі наказав не прибирати в кімнатах на верхніх поверхах. Туди знесли меблі, накрили їх чохлами, закутали в полотно люстри і канделябри. Із камінів віяв запах, як із склепу чи сирого підвалу.

Містер Домбі часто сидів у теплій кімнаті і мовчки дивився на маленького сина. Річардс могла виносити немовля на свіже повітря лише в супроводі місіс Чік і тільки в гарну погоду. Увесь інший час вона змушена була сидіти у своїй кімнаті.

Одного похмурого дня двері в кімнату годувальниці повільно і тихо відчинилися, і туди зазирнула маленька темноока дівчинка. Річардс зрозуміла, що це міс Флоренс, яку після похорону забрала тітка.

Річардс запросила дівчинку до кімнати. Флоренс зайшла і, серйозно дивлячись у вічі годувальниці, спитала: "Що вони зробили з моєю мамою?" Річардс розгубилася від несподіванки. Вона запропонувала дівчинці сісти і почала розповідати про матір, яка дуже любила свою дочку, але Бог забрав маму до себе на небо. Дочка дуже сумувала, але незнайома жінка навчила її вірити, що мамі там добре і вона продовжує любити свою дитину.

Флоренс розчулилася, притулилася до Річардс, а добра жінка ніжно гладила її кучеряву голівку і тихо плакала.

"— Ось як, міс Флой! Ну й розсердиться ж ваш батько! — прозвучав різкий голос, що належав невисокій дівчині, яка здавалася старшою від своїх чотирнадцяти років, з кирпатим носом і чорними очима..."

Дівчина відірвала міс Флой від годувальниці і нагадала Поллі, що вона, Сьюзен Ніпер, в цьому будинку затримається набагато довше, ніж годувальниця, бо опікується не сином, а донькою містера Домбі. Сміючись, дівчина розповіла, що містер Домбі зовсім не цікавиться Флоренс, місяцями не бачить її і, можливо, не пізнав би, якби зустрів на вулиці.

Сьюзен Ніпер не була злою дівчиною. Вона іноді гримала на Флоренс, але по-своєму любила її. А Поллі хотілося подружитися з юною вихователькою, щоб потім мати можливість хоч іноді бачитися з осиротілою донькою хазяїна, цією милою і глибоко нещасною дитиною.

Увечері, принісши Поля до батька, Річардс наважилася сказати містерові Домбі, що малий хлопчик розвиватиметься краще, якщо біля нього гратимуться діти. Але містер Домбі вирішив, що вона шукає причину бачитися із своїми дітьми, і різко відмовив. Він

навіть не згадав, що в домі живе ще одна дитина — його донька.

Наступного дня містер Домбі все-таки дозволив дітям бачитися так часто, як того захоче Поллі. Він відчував перед донькою якусь непевність. Можливо, він хотів би зовсім прогнати думки про неї, бо боявся, що може зненавидіти її.

РОЗДІЛ IV,

у якому на сцені, де розгортаються ці події, вперше виступають нові герої

Контора "Домбі і Син" розташовувалась поряд із Англійським банком, будинком багатой Ост-Індійської компанії, товарною біржею, майстернею корабельних інструментів з безліччю необхідних морякам предметів. У цій майстерні жив зі своїм чотирнадцятилітнім племінником Уолтером старий Соломон Джилс. Дядько Соль любив непосидючого хлопця і дуже боявся, що той колись сяде на корабель і попливе в чужі краї шукати щастя. Але поки що Уолтера взяли на службу до містера Домбі, де йому довелося сидіти в темній конторській комірчині. Уже першого ж дня хлопець зустрівся з містером Домбі, але багатій тримався так зверхньо, що зовсім не сподобався юнакові.

Дядько Соломон був не в змозі забезпечити життя хлопцеві і собі. До майстерні майже ніхто не заходив, інструменти застаріли, а дядько вже не міг пристосуватися до змін. Ось тому він хотів, щоб юнак служив у фірмі, де він міг би чогось навчитися, стати незалежним, багатим і щасливим. Хлопець це добре розумів, але потяг до морських пригод був сильнішим за нього. Він знав напам'ять усі історії, які йому розповідав старий, і дуже вдало доповнював розповіді про піратів і благородних моряків.

Дядько Соль хотів відсвяткувати перший робочий день племінника і не пожалів дістати із схованки останню пляшку доброго вина. До частвування приєднався містер Джилс Катль, "джентльмен у широкому синьому костюмі, з гачком на зап'ястку правої руки, з густими гарними бровами; у лівій руці в нього була палиця". Він звично сів на своє місце, потиснувши руку дядькові і племінникові, підняв чарку з вином за успіхи хлопчика, за свого друга Соля.

Дядько Соль підтримав слова старого капітана містера Джилса Катля, прохопився про свою мрію бачити племінника Річарда Віттінгтона хазяїном фірми, коли він оженився на доньці свого хазяїна, хоча у містера Домбі немає дочки.

Річард, сміючись і червоніючи, заперечив, що у містера Домбі є дочка, але батько не опікується нею. Він радіє тільки з того, що має сина, який володітиме усім майном разом з ним.

Дядько Соль і старий капітан випили за здоров'я Домбі і Сина, а хлопчик весело додав, що п'є за здоров'я Домбі, Сина і за Дочку.

РОЗДІЛ V

Зростання і хрестини Поля

Маленький Поль з кожним днем набирався здоров'я і сил. Міс Токс так пестила і любила свого вихованця, що це помітив навіть містер Домбі. Він хотів хоч якось віддячити цій жінці, яка відчувала себе рівною у правах з годувальницею, купала хлопчика, гуляла з ним, няньчилася з маленьким Полем, весь час повторюючи, що він

красунчик. Місіс Чік запропонувала братові призначити свою подругу хрещеною матір'ю Поля, і містер Домбі погодився. Він добре розумів, що з часом хрещена мати може претендувати на увагу Поля, а міс Токс не могла б бути його суперницею, адже вона ніколи не зможе зайняти місце помічниці чи наставниці хлопчика.

Містер Домбі навіть у думках не міг припустити, що хтось колись може стати між ним і сином. Він не мав друзів, а всі сили своєї натури витрачав на досягнення поставленої мети. Прийнявши рішення, містер Домбі висловив бажання, щоб церемонія хрещення, яку довго відкладали, пройшла якомога швидше. Його сестра Луїза Чік, яка зовсім не розраховувала на такий успіх, поспішила в дитячу кімнату, щоб поділитися зі своєю приятелькою радісною новиною.

Маленький Поль і Флоренс уже спали у своїх ліжечках. Місіс Чік і міс Токс заговорили про те, що Флоренс так схожа на свою матір і ніколи не буде справжньою Домбі, проживи вона хоч тисячу років. У неї натура бідолашної Фанні, і вона ніколи не обів'ється навколо серця свого батька.

Подруги були захоплені своєю розмовою і не помітили, що Флоренс не спить. Дівчинка сиділа на ліжечку, а її очі були мокрі від сліз. Ніхто, крім Поллі, не нахилився над нею, не прошепотів ласкавих слів.

Дівчинка попросила дорослих дозволити їй лягти біля брата. Річардс перенесла її в ліжечко, де спав Поль, і Флоренс обняла хлопчика, намагаючись не розбудити дитину.

Міс Токс зібралася додому, викликала слугу, наказала найняти кеб і поїхала.

Коли дитяча кімната нарешті позбавилася присутності місіс Чік і міс Токс, із-за дверей вийшла Сьюзен Ніпер, яка там увесь час ховалася, прислухаючись до розмов. Нарешті дівчина могла нагородити себе за довгу мовчанку. Вона назвала двох жінок мегерами і висловила сподівання, що Флоренс справді таки ніколи не стане ще однією Домбі. Поллі палко підтримала її слова.

Дівчина злилася, що з маленьким Полем усі носяться, як з принцем, а дівчинку не помічають.

Настав день хрестин. Було холодно. Здавалося, містер Домбі, який чекав на гостей, уособлював різкий вітер, що гуляв темними холодними кімнатами. Він зустрічав сестру з її чоловіком та подругою міс Токс з таким виглядом, неначе вони риби і могли залишити після потискання на його руках якісь водорості.

Місіс Річардс принесла немовля. Слідом за нею зайшли Сьюзен Ніпер і Флоренс. Містер Чік, який любив дівчинку, хотів звернутися до неї, але дружина різко обірвала його. Містер Домбі холодно дивився на свою дочку, яка була весь час поряд із братом. Дитя не відводило від сестрички очей. Поль слідкував за нею поглядом, посміхався, коли вона підійшла до нього, і тягнувся рученятами до її кучерявого волосся, коли вона обсипала його миле личко поцілунками. Батько, стежачи за грою дітей, ніяк не виявив своїх почуттів. Він дивився так зосереджено і холодно, що вогник в очах маленької Флоренс згас, коли вона випадково зазирнула в батькові очі.

У церкві, де хрестили Сина, було холодно, темно і вітряно. У купіль налили кухоль теплої води, але й мільйони галонів окропу не могли б зігріти церкву. Маленький Поль,

побачивши фігуру молодого священика в білому одязі, закричав і не замовкав до того часу, поки його не забрали з купелі.

Повернувшись додому, гості сіли за стіл із холодними закусками. Усі намагалися вдавати, що вони не змерзли, але загальна розмова не зав'язувалася.

Лише коли до зали зайшла Річардс, здалося, що холод відступив. Містер Домбі, задоволений церемонією хрестин, повідомив годувальницю, що призначив її старшому синові стипендію і направив його у школу. Ошелешена новиною жінка подякувала хазяїнові і вийшла з кімнати, у якій знову запанував холод. Через деякий час гості пішли, а містер Домбі залишився один біля столу із замерзлими закусками.

У дитячій кімнаті Річардс тримала на руках маленького Поля, згадувала свого старшого сина і тихенько витирала сльози. Сьюзен запропонувала Поллі завтра, ні в кого не питаючись, піти додому. Жінка довго сумнівалася, а потім погодилася, що великої біди з того побачення не буде.

"Коли питання було таким чином вирішене, маленький Поль жалібно заплакав, намов передчуваючи, що нічого хорошого з цього не вийде".

РОЗДІЛ VI

Друга втрата Поля

Уранці Поллі передумала йти додому, але Сьюзен вдалося її умовити. Коли містер Домбі пішов у бік Сіті, Поллі, Сьюзен, Флоренс і маленький Поль пішли в бік будинку годувальниці, який стояв на околиці міста у найбіднішому районі. Через деякий час вони побачили дім, на порозі якого стояла сестра Поллі із її найменшою дитиною. Усі діти разом кинулися до матері, стали обіймати і цілувати її, потім звернули увагу на Флоренс і повели її у двір розглядати різні місцеві цікавинки.

Через деякий час відвідувачі і хазяї розпрощалися. Поллі повела усіх кружною дорогою, якою ходив зі школи старший син, і на одній з вулиць побачила, що її любу дитину б'ють хлопчаки. Вона віддала Поля Сьюзен, а сама кинулась рятувати сина. Сьюзен, залишившись сама, ледве не потрапила з дітьми під колеса фургона. Раптом хтось закричав, що по вулиці біжать бики, натовп розсіявся, а Флоренс, не пам'ятаючи себе, кинулась бігти вниз вулицею.

Через деякий час дівчинка зупинилася, побачила, що поряд з нею немає няньок, злякалася і стала голосно кликати Сьюзен. До неї підійшла якась стара жінка, розпитала, що сталося, і пообіцяла відвести дівчинку додому. Стара була бридкою, і Флоренс не хотіла з нею йти, але поряд нікого не було, і дівчинка вимушена була довіритися місіс Браун. Жінка завела Флоренс у якийсь занедбаний будинок, почала погрожувати, що вб'є її, якщо вона не розповість про себе все. Стара примусила Флоренс перевдягтися у брудний старий одяг і повела на вулицю. Там вона залишила дівчинку і зникла.

Флоренс пішла шукати контору батька. Добравшись у Сіті, вона попросила якогось чоловіка показати їй дорогу, а той покликав племінника Соломона Джилса.

Уолтер вислухав Флоренс, дивуючись з її пригоди, повів дівчинку до дядька Соля, а сам поспішив у будинок містера Домбі.

Повернувшись разом із Сьюзен, Уолтер побачив, що Флоренс зігрілася, добре пообідала і подружилася з дядьком.

Флоренс тепло попрощалася з новими друзями і поїхала додому. Там вона дізналася, що годувальницю звільнено за те, що вона посміла повезти Сина на околицю міста, а містер Домбі дізнався про це тільки завдяки щасливому збігу обставин.

РОЗДІЛ VII

Погляд з пташиного польоту на місце проживання міс Токс, а також на сердечні зв'язки міс Токс

Міс Токс жила в маленькому будиночку на околиці фешенебельного району. Він був розташований немов у щілині між великими багатими будинками. Там було дуже мало денного світла, але міс Токс могла похизуватися своїми сусідами. Одним із них був майор Джон Бегсток. Він подобався міс Токс, але останнім часом жінка завжди кудись поспішала. Одного разу бравий майор через вікно побачив у кімнаті міс Токс немовля і няньку. Потім міс Токс ледь не кожного дня няньчила малюка. Майор дуже здивувався б, якби дізнався, які плани щодо цього малюка і його тата зріють у голові міс Токс.

РОЗДІЛ VIII

Подальший розвиток, зростання і характер Поля

Після гріхопадіння і вигнання Річардс дитяча кімната в будинку містера Домбі стала нагадувати зібрання якоїсь комісії. Жінки так були зайняті вихованням Сина, що майор кожного дня отримував докази своєї відставки, а містер Чік залишився без домашнього контролю.

Та, незважаючи на кількість няньок, маленький Поль ріс худеньким і хирів після вигнання годувальниці. Він хворів на всі дитячі хвороби, але містер Домбі навіть не підозрював, що його Син — найнещасніша дитина. Та, попри весь егоїзм, у серці батька все ж був теплий куточок, який заповнював Поль.

У шість років Поль був веселою дитиною, але іноді він міг годинами сидіти в куточку, про щось зосереджено думаючи. Особливо вражаючим було те, що хлопчик сидів нерухомо в кабінеті батька, ніби точна копія містера Домбі. І тоді обличчя малюка здавалося старим, зморщеним.

Одного разу Поль запитав батька, що таке гроші, і містер Домбі не зміг знайти для малюка кращої відповіді, ніж та, що за гроші він буде мати все.

Містер Домбі ще більше здивувався, коли Поль став говорити з ним про своє здоров'я, про те, що він швидко втомлюється і в нього болять кістки.

Наступного дня містер Домбі наказав жінкам розповісти йому правду про здоров'я Сина. Луїза сказала, що лікар Пілкінс кожного дня оглядає хлопчика і рекомендує йому морське повітря. Потім міс Токс розповіла, що її знайома вдова місіс Піпчін керує школою, куди відбирають дітей із найкращих сімей і де міг би перебувати Поль.

Місіс Піпчін була дивовижно некрасива, злюча стара леді. Її методи виховання були такими нелюдськими, що можна було лише пожаліти тих дітей, які потрапляли в руки старої відьми. Сюди й віддали Флоренс та Поля.

Місіс Піпчін, сама досить сувора дама, й та губилася під пронизливим поглядом

Поля. Вона часто сиділа з хлопчиком біля каміна, поряд грівся чорний кіт. Стара леді здавалася відьмою, а Поль і кіт — її прислужниками.

РОЗДІЛ IX,

у якому Дерев'яний Мічман потрапляє в біду

Після зустрічі з Флоренс Уолтер часто згадував цю маленьку дівчинку, ходив до будинку містера Домбі, щоб хоч здалеку побачити її. Іноді вони зустрічалися на вулиці і віталися як добрі старі знайомі.

Хлопчик мріяв про далекі мандрівки, про чудесні подвиги, про адміральські погони, які дали б йому змогу одружитися із Флоренс і вивезти її до іншої країни, але всі ці фантазії розбивалися об мідну табличку контори "Домбі і Сина". Та Уолтер залишався веселим роботящим хлопцем і люблячим племінником.

Одного разу, повернувшись зі служби, Уолтер застав у будинку маклера, який пояснив, що в нього є неоплачений вексель дядька Соломона. Почувши цю неприємну новину і побачивши сльози в очах дядька, Уолтер прожогом кинувся на квартиру до капітана Катля. Старий капітан забрав з дому всі цінні речі і поспішив до друга. Але борг був занадто великим і ті срібні дрібнички капітана не могли його покрити. І тоді старий запропонував звернутися до містера Домбі за позикою, а заставою мали бути інструменти дядечка.

РОЗДІЛ X,

у якому розповідається про наслідки біди Мічмана

Уолтер і капітан Катль з'явилися до містера Домбі, коли вся сім'я обідала. Хлопчик пояснив хазяїнові, у якому стані опинився дядечко Соль Джилс. Слухаючи юнака, Флоренс розплакалася, а Поль заспокоював її.

Містер Домбі вирішив порадитися із сином і запитав малюка, як би вчинив він. Поль відповів, що якби він мав гроші, то обов'язково допоміг би Уолтеру. Містер Домбі поздоровив сина із першим серйозним діловим рішенням і написав записку управителеві, щоб той зайнявся справами дядечка Соля.

РОЗДІЛ XI

Виступ Поля на новій сцені

Близько року стара місіс Піпчін охороняла Поля й опікувалася ним і його сестрою. Помалу Поль поздоровішав, але залишався худим і слабким.

Одного дня до місіс Піпчін приїхав містер Домбі, щоб поговорити про подальше навчання шестирічного Поля в школі і про можливість його розлуки з сестрою. Було вирішено, що Поль поїде до школи-пансіону, а Флоренс залишиться у місіс Піпчін, щоб брат мав змогу зустрічатися із сестрою щосуботи.,

У пансіоні доктора Блімбера було не більше десятка учнів. Система навчання була такою, що всі хлопчики розцвітали до часу, неначе овочі в теплиці. Але іноді методи доктора призводили до того, "що скороспілі плоди не мали смаку, переставали цвісти і залишалися у вигляді стебла".

Ось до такої школи потрапив Поль, з якого доктор Блімбер обіцяв виліпити мужчину.

РОЗДІЛ XII

Виховання Поля

Уже в перші хвилини свого перебування в школі Поль познайомився із місіс і міс Блімбер. Вони показали йому будинок, класну кімнату, де за пюпітрами сиділо восьмеро хлопчиків, а позаду майже дорослий Тутс. Учні намагалися вивчити уроки, і поява нового хлопчика не викликала тієї сенсації, на яку можна було сподіватися.

Дружина доктора місіс Корнелія завела Поля до кімнати з трьома ліжками. На табличках були написи: Домбі, Брігс, Тозер. Потім хлопчика повели до його "товаришів".

Хлопці чекали обіду і безцільно блукали по класній кімнаті. Вони здавалися дуже змученими, а один з них закам'яніло сидів на місці із бездумно вираженими очима.

За столом усі мовчали, крім доктора Блімбера. Ніхто не смів перебити його навіть зайвим порухом руки, не те що словом.

Після обіду заняття учнів продовжилися. Вранці наступного дня Поль отримав від місіс Корнелії завдання. Він повинен був прочитати позначені нею місця в книгах і сказати, що зрозумів із текстів. Звичайно ж, хлопчик майже нічого не засвоїв, і місіс Корнелія повторила урок.

До обіду Поль відчув величезну втому. Його втішало тільки те, що й інші хлопчики перебували в такому самому стані.

Єдиною втіхою для Поля були субота і неділя, коли він приїздив до місіс Піпчін, щоб побачитися із сестрою. Але й тут він мав виконувати нудні завдання.

Флоренс, щоб допомогти братові, наказала Сьюзен купити книги, які приносив із собою Поль, і сиділа над його уроками, виконавши свої. А в суботу міс Флоренс пояснила хлопчикові все, що йому задали, зробивши ці завдання і легкими, і зрозумілими.

РОЗДІЛ XIII

Відомості про торговий флот і справи в конторі

Коли містер Домбі йшов у свою контору, всі торговці, вантажники, клерки розступалися перед ним, неначе човники перед великим кораблем. Усі працівники контори були неначе розчавлені величчю містера Домбі, який ніколи нікого не помічав, але в його присутності замовкали найбільші веселуни.

Справи компанії складалися так, що хтось із службовців мав поїхати у Вест-Індію, аби зайняти там неважливу, але потрібну посаду. На цю вакансію містер Домбі призначив Уолтера Гея, племінника дядечка Соломона.

РОЗДІЛ XIV

Поль стає дедалі більше дивакуватим і їде додому на канікули

Настали літні канікули, але учні доктора Блімбера не виявили радості з цього приводу.

Дехто навіть із задоволенням залишився б у школі, адже вдома хлопців чекали грізні родичі. Інакше почував себе маленький Поль. Усі невидимі злі духи будинку, яких добре бачив хлопчик, стали зовсім ручними. Полю хотілося, щоб учителі, хазяїн

пансіону, його дружина, слуги полюбили його, щоб вони згадували його і сумували за ним. Поль не соромився говорити всім про свої почуття, а його вважали чудним хлопчиком.

Одного разу Поль зайшов до кабінету учителя містера Фідера. Тут хлопчику зробилося зле, він знепритомнів і довго не приходив до тями. Лікар, оглянувши юного Домбі, сказав, що в ньому немає життєвої сили.

Наступного ранку Поль прокинувся і став збиратися на канікули так, неначе не думав повертатися. Він не залишив у кімнаті жодної дрібнички, п'ятдесят разів бігав туди, щоб забрати все.

В останній день перед канікулами усі зібралися на бал, приїхало багато гостей. Незнайомі леді і джентльмени підходили до Поля, говорили йому і Флоренс компліменти, передавали привіт і вітання батькові.

Поль пам'ятав, як довго він їхав додому, як несли його в кімнату, а в холі стояв батько і не плакав.

РОЗДІЛ XV

Незвичайна винахідливість капітана Катля і нові турботи Уолтера Гея

Уолтер не знав, як сказати дядечкові Солю про поїздку у Вест-Індію на Барбадос. Він не міг не поїхати, але боявся, що ця звістка буде для дядечка надто жорстоким ударом, а тому попросив капітана Катля допомогти йому. Капітанові не подобалася перспектива повідомляти погану звістку, яка може вбити друга, але він не мав вибору. Щоб не бути присутнім при перемовинах, Уолтер пішов погуляти у поле повз величні будинки багатіїв. Біля під'їзду будинку містера Домбі юнак побачив коляску. Уже потім він зрозумів, що то приїхав лікар. А поки що хлопець ішов, мріючи про гарненьку дівчинку, яку колись зустрів на вулиці. Він думав про те, що поки буде у Вест-Індії, Флоренс виросте, вийде заміж і перетвориться на багату, горду, щасливу жінку.

Повертаючись додому, Уолтер натрапив на карету, в якій сиділа Сьюзен. Дівчина була в розпачі: їй треба було знайти вулицю, на якій жила годувальниця Поллі, а вона не знала, куди їхати. Уолтер взявся допомогти. Він біг перед каретою, розпитував перехожих про Сади Стегса, але вулиця за багато років зникла. З великими труднощами він відшукав чоловіка, який знав сім'ю Тудля і показав, де тепер живе годувальниця.

Сьюзен Ніпер і Уолтер покинули карету і побігли до будиночка. Дорогою дівчина розповіла, що Поль Домбі дуже хворий і хоче ще раз побачити жінку, яка замінила йому матір.

Поллі зібралася, і вони швидко дісталися до будинку містера Домбі.

РОЗДІЛ XVI

Про що весь час говорили хвилі

Поль уже не піднімався з ліжка. Він байдуже слухав шум вулиці і весь час думав, про що шепотіли йому морські хвилі. Іноді йому здавалося, що річка, яка тече через місто в океан, несе його на своїх хвилях усе далі від дому, від Флой. Він говорив про це сестрі, а вона заспокоювала хлопчика ласкавими словами.

Одного разу Поль побачив біля себе постать батька, поглянув на його обличчя і побачив у очах тривогу за життя сина. З того часу щоранку хлопчик просив передати містерові Домбі, що йому значно краще.

Якось уночі Поль думав про маму і згадав ласкаві очі годувальниці. Він попросив Флоренс привезти Поллі.

Вранці Поль прокинувся, сів у ліжку. "Тепер він бачив усіх біля себе. Їх більше не запинав сірий туман, який бував іноді ночами. Він пізнав їх усіх і назвав по іменах".

Хлопчик уважно подивився на жінку з добрим круглим обличчям, яка стала називати його "дорогим її хлопчиком, миленьким її хлопчиком, її бідною, рідною, змученою дитиною". Вона цілувала його схудлі рученята як людина, що має на це право.

Хтось промовив ім'я Уолтера, і Поль захотів побачити юнака. Через деякий час Уолтер зайшов до кімнати. Поль узяв його за руку, потиснув і сказав: "Прощайте". Потім попросив батька не забувати хлопця, якого він любив.

Поля поклали на подушки, Флой схилилася над ним, і вони обнялися. Брат сказав, що річка несе його в океан, а на березі стоїть їхня мама.

РОЗДІЛ XVII

Капітану Катлю вдається дещо зробити для молодих людей

Соломон Джилс, дізнавшись, що Уолтер має їхати у Вест-Індію, довго не міг отямитися, але капітан Катль зумів розгорнути перед ним таку чудову перспективу кар'єри юнака, що дядечко поступово заспокоївся.

Капітан Катль вирішив певніше дізнатися про перспективи Уолтера. Він пішов до контори фірми Домбі і Син, де зустрівся з начальником містером Каркером, який терпіти не міг хлопця. Капітан, не знаючи про це, став говорити про Уолтера і Флою, про своє бажання бачити їх разом, коли хлопець повернеться з далекого відрядження. Старого моряка підкупила широка посмішка містера Каркера, його дружнє потискання руки, і капітан виклав усе, про що мріяв сам і про що іноді думав Уолтер.

Задоволений собою, капітан вийшов з контори.

РОЗДІЛ XVIII

Батько і дочка

У будинку містера Домбі тиша. Слуги мовчки ходять з поверху на поверх, мовчки і багато їдять і п'ють. Уже поночі приходять якісь гості. Батька за цей час не бачив ніхто, але вранці слуги шепочуться, що всю ніч він ходив у своїй кімнаті з кутка в куток.

Ранком містер Домбі йде через хол. "Він не ховає обличчя і дивиться просто перед собою. Хоча обличчя у нього злегка поблідло, але вираз його не змінився. Він мовчки сідає в екіпаж і їде в церкву". У церкві він дає розпорядження щодо надгробної плити і повертається додому.

У будинку тихо. Всі намагаються якомога менше говорити, тітонька місіс Чік і міс Токс ледве стримують ридання. Флоренс тяжко переживає смерть брата, їй потрібна підтримка рідної людини, але батько не помічає її. Поряд із нею не було нікого, "кого можна було б обняти, ні одного обличчя, до якого можна було б повернути своє лице".

У великому будинку залишилися тільки слуги, Флоренс і містер Домбі. Дівчинка часто сиділа в кімнаті брата, а коли її починали душити сльози, вона молилася, щоб маленький ангел продовжував любити її. Іноді вона підходила до дверей батькової кімнати. "До них, ледве дихаючи, притулялася вона обличчям і головою і з любов'ю притулялася губами". Флоренс мріяла, що двері відчиняться, і вона зможе стати втіхою для батька. Але двері завжди були зачинені, а батько сидів у кімнаті сам.

Одного пізнього вечора Флоренс, як завжди, пішла до дверей батькової кімнати і побачила, що вони не замкнені. Дівчина наважилась увійти. Батько, побачивши її, підвівся і відхилився від простягнутих рук дочки. У його обличчі не відбивалося нічого: ні ніжності, ні жалю, ні інтересу, ні батьківського визнання чи співчуття. Флоренс ніби закам'яніла від такої відчуженості. Вона з протяжним стогоном опустила голову на руки. Містер Домбі не знав, що не раз у житті він ще згадає цю сцену.

РОЗДІЛ XIX

Уолтер від'їжджає

Уолтер прощався з фігурою Дерев'яного Мічмана — генія-охоронця торгової лавки дядечка Соля, зі своєю кімнатою, яку, може, покидав назавжди. Та йому треба було відкинути сумні думки і спогади, адже його чекав дядечко, який зараз самотньо сидів внизу.

Уолтер весело пообіцяв дядечкові привезти з Барбадосу різних смачних продуктів і вина. Потім мова зайшла про містера Домбі і Флоренс. Юнак хотів попрощатися з нею, але вона сама прийшла в лавку. Дівчина попросила дозволу приходити до дядечка, коли Уолтер поїде, назвала юнака братом. Серця дядечка і Уолтера були переповнені почуттями, в очах стояли сльози.

Коли Флоренс і Сьюзен Ніпер, яка супроводжувала дівчину, поїхали, до лавки зайшов капітан Катль, щоб востаннє побачитися з Уолтером. Він хотів подарувати юнакові свій срібний годинник, але Уолтер запевнив, що ця цінність має залишитися у хазяїна.

Настав час від'їзду. Корабель вирушив у плавання, а дядечко Соль і капітан Катль довго стежили за ходом судна, а потім вивчали його курс по карті.

РОЗДІЛ XX

Містер Домбі виїжджає

Містер Домбі заїхав до сусіда міс Токс, з яким колись познайомився і до якого ставився з деякою симпатією. Майор Бегсток добре знав статки містера Домбі і не соромився говорити безліч компліментів приятелю і багатозначно натякати на свої знайомства з поважними особами королівства.

Майор завів мову про міс Токс, розповів, що вона виявляла до нього увагу до того часу, як стала бувати в домі містера Домбі.

Містер Домбі пояснив, що ставиться до міс Токс поблажливо лише тому, що вона приятелька його сестри Луїзи. Почувши це, майор почервонів і з вираченими очима почав говорити про міс Токс як про інтриганку, яка, маючи якісь свої плани, затесалася в довіру до містера Домбі.

Містер Домбі був вражений тим, що хтось міг подумати, ніби він має якісь почуття до міс Токс. Майор вирішив помститися сусідці і почувався героєм.

Мова зайшла про поїздку містера Домбі. Майор Джозеф Бегсток подякував приятелеві за запрошення супроводжувати його.

День від'їзду настав, і приятелі ходили пероном, чекаючи відправлення поїзда. Раптом до них підійшов якийсь чоловік і ввічливо звернувся до містера Домбі. Він нагадав, що його прізвище Тудль і що його дружина Поллі була годувальницею маленького Поля. Містер Домбі вже подумав, що містер Тудль хоче попросити грошей, і вийняв гаманець, але кочегар відмовився. Він просто хотів сказати, що його старший син, якого містер Домбі послав у школу вчитися, став на слизький шлях, зв'язався з поганою компанією і не виправдав сподівань батька.

Містер Домбі сів у вагон і довго думав про те, що у його життя входять люди, які несуть в собі щось негативне і неприємне: годувальниця Поллі з її безпутним сином, її чоловік — брудний кочегар, міс Токс, яка плекала щодо нього якісь надії, приятель Флоренс Уолтер Гей.

Думаючи про це, містер Домбі весь час згадував обличчя із затуманеними від сліз очима, які все розуміли. Його мучили згадки про Флоренс.

Майор бачив сум в очах приятеля і дещо безцеремонно став умовляти його покинути думати про неприємні речі, адже "Домбі занадто велика людина, щоб замислюватися" над речами, не гідними його.

"Містер Домбі, який так довго жив, замкнувшись у самому собі, та й раніше рідко виходив із зачарованого кола, де розгорталися операції "Домбі і Сина", почав ставитися до знайомства з майором як до приємної переміни у своєму самотньому житті; і замість того, щоб провести самотньо ще один день, як думав він зробити, він вийшов під руку з майором" на прогулянку.

РОЗДІЛ XXI

Нові обличчя

Майор, ідучи під руку з містером Домбі, вітався зі своїми знайомими. Попереду вони побачили візок, у якому сиділа немолода, але дуже приваблива леді. Поряд ішла юна особа, "дуже красива, дуже горда, дуже норовлива на вигляд; вона високо піднімала голову і опускала очі, немов якщо й було на світі щось варте уваги, крім дзеркала, то це не земля чи небо".

Майор кинувся до жінок, привітався і відрекомендував їм містера Домбі. Це були місіс Ск'ютон та її дочка Едіт. Нові знайомі поговорили про красу природи, про свої подорожі, домовилися зустрітися ще.

Пізніше майор розповів історію Едіт. Вона вийшла заміж у вісімнадцять років за полковника Грейнджера. Через рік полковник помер, а потім її п'ятирічний син випадково упав із човна і втопився.

Через два дні містер Домбі і майор прийшли до жінок із візитом. Едіт без видимого бажання грала гостям на арфі, співала романси, показувала свої малюнки.

РОЗДІЛ XXII

Дещо про діяльність містера Каркера-завідувача

Містер Каркер-завідувач сидів у конторі і читав листи. "Листи були різними мовами, але він читав усе". Закінчивши розбирати пошту, він подзвонив. На виклик з'явився його рідний брат, який у часи молодості допустив нечесність і зараз обіймав посаду розсильного.

Джеймс Каркер був молодшим братом, але обіймав у фірмі високу посаду. Старший брат, розсильний Джон, звертався до молодшого рідко, але зараз повідомив, що їхня сестра Херіет дуже хвора.

Колись Херіет, намагаючись підтримати старшого брата, покинула молодшого, і тепер Джеймс не хотів нічого чути про сестру. Відправивши Джона, Каркер-завідувач став читати листа від свого шефа. Містер Домбі писав, що не може сповістити про день свого приїзду і наказував не посилати Уолтера Гея у Вест-Індію.

Прочитавши це розпорядження, Каркер-завідувач тільки свиснув: корабель, який віз Уолтера до Вест-Індії, був уже далеко в океані. Другу ж частину наказу він виконав швидко: біля контори крутився п'ятнадцятирічний Роб Тудль, який шукав роботу.

До контори зайшов Джилс Соль, принісши частину боргу. Каркер-завідувач попросив старого взяти до себе юного Тудля і завантажити його найбруднішою роботою в лавці. Дядечко Соль був не в захваті від такого прохання, але відмовити не посмів.

Містер Каркер не з доброго дива хотів оселити Роба Тудля у дядечка Соля. Завідувачеві було цікаво знати все про життя старого джентльмена, а надто те, хто його відвідує. Містер Каркер-завідувач мав величезний вплив на Роба. Хлопець поклявся, що зробить все так, як того хоче патрон.

РОЗДІЛ XXIII

Флоренс самотня, а Мічман загадковий

Флоренс уже давно сама-одна у великому будинку, який поступово ставав схожим на запустілий зачарований палац. На стінах з'являлися пліснява, гниль і гриби завелись у підвалі, невідомо звідки взяли павуки і мухи, на даху проросла трава, мох розтікався по віконницях.

Флоренс ходила по покинутому будинку і думала про те, як би склалося життя, якби батько зміг полюбити її.

Флоренс вирішила провідати дядечка Соля. Сьюзен Ніпер підтримала її бажання.

Підійшовши до Дерев'яного Мічмана, вони біля дверей побачили Роба, який свистом підкликав голубів. Цей юнак добре пам'ятав, для чого його послали в будинок старого Соля, а тому уважно прислухався до розмов.

РОЗДІЛ XXIV

Турбота люблячого серця

Сер Барнет і леді Скетлс жили в гарному будинку на березі Темзи. Головною втіхою сера Барнета було знайомство людей з людьми. Коли він спитав у Флоренс, з ким вона хотіла б познайомитися, дівчина "подякувала і сказала, що немає нікого, чия присутність була б для неї бажаною", а сама із сумом подумала про Уолтера, від якого в

же довгий час не було жодної звістки.

У будинку гостювали діти з матерями і батьками. Дитячі обличчя світилися радістю від любові батьків. Флоренс часто думала про дітей, оточених ніжністю і турботою.

Пізніше в будинку оселилася дівчинка Кет із жінкою. Кет була сиротою, але тітка дуже любила її, і дівчинка почувалася щасливою.

Якось на березі Темзи Флоренс побачила бідного чоловіка, вдівця, який не мав на що жити. Поряд з ним була його некрасива, брудна, обірвана, але любима дочка. Батько турбувався про неї, і дочка не була для нього тягарем.

Флоренс часто думала, що якби вона захворіла і померла, як її милий брат, чи дізнався б тоді батько про її любов до нього, чи прийшов би він тоді до неї, чи стала б тоді вона йому дорожчою.

Якось на прогулянці Флоренс зустріла вершника. Вигляд цього молодого чоловіка викликав у неї якийсь страх і відразу. Це був Каркер-завідувач. Він зупинився, привітався і сказав, що завтра їде у справах до містера Домбі, а тому Флоренс може передати ним вісточку батькові.

Флоренс відказала, що писати листа не буде, а передає батькові ніжні вітання. Містер Каркер посміхнувся, а по спині Флоренс побіг холодок, ніби вона побачила привида з кладовища.

РОЗДІЛ XXV

Дивні вісті про дядечка Соля

Капітан Катль прокинувся від того, що в його кімнату хтось зайшов. Він широко розплющив очі і побачив Роба, який тримав у руці якийсь пакет. Капітан підвівся, виштовхав хлопця у вітальню, одягся, випив скляночку вина і тільки тоді дозволив посланцеві говорити.

Розгублений Роб повідомив, що, прокинувшись уранці, він знайшов біля себе запечатаний пакет, а дядечко Соль зник.

Капітан Катль прочитав листа, у якому дядечко Соль просив свого друга зберегти лавку для Уолтера, а про нього не турбуватися і не шукати.

Капітан розпитав Роба про те, як провів останній вечір дядечко Соль, оглянув кімнати і дійшов до висновку, що старий вирішив добровільно піти з життя. Катль обійшов усі поліційні відділки, морги, лікарні, пристані, але слідів дядечка Соля так і не знайшов.

Пошуки не дали результатів, і треба було подумати, як виконати волю дядечка Соля. Капітан Катль вирішив переселитися в лавку і подбати про інструменти свого друга.

РОЗДІЛ XXVI

Тіні минулого й майбутнього

Містер Каркер-завідувач приїхав у Лемінгтон, де перебував містер Домбі. Службовець привіз із собою деякі ділові папери, передав вітання від Флоренс. Містер Домбі кинув байдужий погляд на підлеглого, а той сказав, що корабель, на якому плив Уолтер Гей у Вест-Індію, швидше за все затонув. Але це на краще, бо Уолтеру краще

бути там, де він є, ніж поряд із Флоренс. Від цих слів на обличчі Каркера з'явився зловісний вираз, який містер Домбі помітив, але не став розпитувати подробиці, і постарався заглушити в собі злість на дочку.

Далі мова пішла про людей, з якими познайомився у Лемінгтоні містер Домбі. Каркер не пропустив повз себе інформацію, що тут відпочивають дві леді, які скоріше схожі на двох сестер чи подруг, ніж на матір і дочку.

У той час, як містер Домбі займався справами, майор Джо Бегсток відбув з візитом до місіс Клеопатри Ск'ютон та її дочки місіс Едіт Грейнджер. Відвідувача Прийняла стара леді. Між ними зав'язалася розмова про містера Домбі, і майор запропонував оженити його на місіс Едіт, адже не секрет, що молода жінка цікавить містера Домбі.

РОЗДІЛ XXVII

Тіні згущаються

Містер Каркер-завідувач встав дуже рано і вийшов прогулятися. Чистенький і вишукано вдягнений, він довго ходив алеями порожнього парку, як раптом помітив на лаві красиву леді. До неї підійшла схожа на циганку стара і запропонувала поворожити. Леді підвелася з лави, відмовилася від ворожіння і гордо пішла через галявину до дерева, за яким стояв містер Каркер. Стара відьма голосно закричала, випрошуючи гроші.

Містер Каркер пішов назустріч леді, чемно привітався з нею, зупинився біля старої, дав їй шилінг, щоб вона замовкла. Але ворожка забубоніла: "Одна дитина вмерла, а одна дитина жива. Одна жінка вмерла, а друга йде їй на зміну. Йди їй назустріч".

Містер Каркер повернувся у готель, де вже накрили святковий сніданок, чекаючи гостей. Містер Домбі увів під руку красуню, і завідувач упізнав у ній ту леді, яку він урятував від відьми-ворожки. Леді Едіт запідозрила, що містер Каркер не випадково був у тій алеї парку, а стежив за нею. Завідувач опустил очі, але Едіт уловила погляд, який підтвердив її здогад.

За сніданком місіс Клеопатра стежила за містером Домбі, який не відводив очей від її дочки. Місіс Едіт тільки один раз підвела погляд на містера Домбі, але лише Каркер помітив усю його презирливість.

Після сніданку компанія вирішила поїхати в середньовічний замок. Там містер Каркер не раз помічав то презирливий вигин губ, то неприємний погляд місіс Едіт у відповідь на слова чи дії містера Домбі. Але жінка Так уміло приховувала свої почуття, що тільки уважне око зацікавленого спостерігача могло помітити їх.

Обідали в будинку місіс Ск'ютон. Містер Домбі попросив місіс Едіт заграти, і вона не відмовила. Красуня грала на фортепіано, на арфі, співала романси, виконуючи бажання містера Домбі, і від уважного погляду містера Каркера не приховалося те, що його начальник явно пишається своєю владою над гордою жінкою.

Прощаючись, містер Домбі повідомив леді-матір, що завтра о дванадцятій годині він приїде до місіс Едіт, але хотів би переговорити також і з нею.

Гості поїхали, мати з дочкою залишилися в кімнаті самі. Вони довго сиділи мовчки, а потім мати запитала, чому Едіт нічого не сказала їй про завтрашній візит містера

Домбі. Дочка з презирством подивилася на матір і сказала, що та добре знає, що містер Домбі купив її. Едіт нагадала матері, що завжди була для неї товаром, який показували на всіх курортах, у всіх салонах, намагаючись продати якомога дорожче. І ось тепер знайшовся покупець, якому Едіт показала всі свої таланти. Він прорахував усе, він знає владу своїх грошей, але сім'я тих почуттів, що очищують душу жінки, роблять серце правдивим і добрим, не запало в її серце. Погано лише те, що одна людина знає правду про її справжні почуття. Це містер Каркер.

РОЗДІЛ XXVIII

Зміни

Флоренс збиралася їхати додому. Дівчина запитала в Сьюзен Ніпер, що вона знає про містера Каркера, який декілька разів навідував її. Служниця могла сказати тільки те, що, здається, містер Домбі цілком довіряє йому.

Флоренс відчувала якусь владу містера Каркера над нею, і це Неприємне відчуття тривожило її.

Повернувшись у замок, Флоренс не впізнала його. По всьому периметру стояв лабіринт будівельних лісів. У будинку працювали мулярі. Меблів не було. Кімната Флоренс залишалася поки що такою, як при хазяйці, але в спальні Поля вже працювали люди.

До Флоренс підійшла Сьюзен і сказала, що її кличе батько. Дівчина була схвильована цією звісткою: батько у замку і хоче бачити її.

У кабінеті містера Домбі було дві леді. Батько сухо привітався з дочкою і відрекомендував її спочатку місіс Ск'ютон. Стара леді уважно подивилася на дівчину в лорнет і простягнула їй суху руку. Потім містер Домбі підвів Флоренс до молодшої стрункої красивої жінки і сказав, що місіс Едіт буде тепер її матір'ю. Вражена Флоренс підвела очі на прекрасне лице і, ридючи, упала на груди леді. Красива леді спочатку завагалася, а тоді міцно обняла дівчину, поцілувала в щоку, але не промовила жодного слова. Потім вона тихенько сказала Флоренс, що намагатиметься стати доброю матір'ю і полюбить її.

РОЗДІЛ XXIX

Прозріння місіс Чік

Міс Токс прокинулась рано і вирішила, що сьогоднішній день вона присвятить своїм квітам. Пораючись над вазонами, вона почала згадувати своїх померлих батьків, замислилася над долею містера Домбі.

Раптом до кімнати увійшла місіс Луїза Чік, яка повідомила, що повернувся її брат і не один, а з елегантною красунею, з якою хоче одружитись. Почувши це, міс Токс істерично засміялася і раптом знепритомніла. Цією сценою через вікно у бінокль милувався майор Бегсток, який добре знав, з якою звісткою приїхала сестра містера Домбі до приятельки.

Луїза привела міс Токс до тям тільки для того, щоб продовжити її муки гнівними зауваженнями щодо почуттів і планів приятельки, яка виявилася змією, пригрітою на грудях благородного сімейства.

Вражена такими словами місіс Чік, нещасна міс Токс слабо виправдовувалася, що ніколи не сподівалася на якісь почуття з боку містера Домбі. Вона нагадала подрузі, що та сама частенько натякала на можливість близькості подруги і брата.

Цей ранок поставив крапку на дружбі двох леді.

РОЗДІЛ XXX

Перед весіллям

Зачарованого будинку більше не існувало: скрізь були люди, кипіла робота, скрізь стукало і грюкало.

Флоренс полюбила свою нову матір. Леді Едіт теж відчувала теплі почуття до покинутої дівчинки. Жінка забрала Флоренс до себе в Лондон, щоб більше дізнатися одна про одну.

Мати й дочка оселилися в розкішному палаці далекого родича, завели багато слуг, накупили розкішних столових приборів, щоб тримати марку перед містером Домбі, який щодня обідав у них.

Флоренс із страхом чекала батька. Коли почулися його кроки, стара леді штовхнула дівчину на диван і накрила великою хусткою. Коли містер Домбі зайшов у кімнату, місіс Ск'ютон, як факір, скинула хустку. Флоренс підхопилася, обняла сторопілого батька, поцілувала його і швидко вибігла.

За столом розмовляла без угаву тільки стара леді. Флоренс злякано мовчала, місіс Едіт лише відповідала на питання, а містер Домбі заговорив лише раз, коли мова зайшла про весілля. Він призначив його на наступну неділю.

Дні летіли швидко, але Едіт була байдужа до приготувань, до розкішних суконь. Усім заправляла її мати. Тільки одного разу байдужість покинула її. Сталося це тоді, коли стара леді попросила містера Домбі залишити їй міс Флоренс, адже вона після весілля буде сама, без своєї донечки.

Коли містер Домбі пішов, Едіт різко заявила матері, що нізащо не дозволить Флоренс спілкуватися з нею, аби невинна дівчина не набралася скверни у цьому будинку. Едіт схвильовано сказала, що все своє життя покладе на те, щоб захистити Флоренс.

Мати розсердилася на дочку, стала кричати, що Едіт ніколи не буде у безпеці, аж поки Флоренс не вийде заміж і не поїде звідси. Стара жінка із сльозами на очах жалілася на невдячність дочки, але Едіт ще раз твердо заявила, що Флоренс повернеться додому.

Едіт пішла у свою кімнату, довго ходила з кутка в куток: темне волосся розтріпалося, в темних очах горіла злість. Вона відверталася від дзеркал, "немов намагаючись не бачити своєї краси і відмежуватися від неї. Так у глухий час ночі перед весіллям Едіт Грейнджер боролася зі своїм бунтівливим духом, без сліз, без друзів, мовчазна, горда".

Раптом вона підійшла до дверей кімнати, де спала Флоренс. "Там горіло світло, і вона побачила Флоренс, яка була в розквіті невинності і краси". Едіт підійшла до ліжка, упала на коліна, торкнулася губами до ніжної ручки, опустила змучену голову і

залилася сльозами.

"Так провела Едіт Грейнджер ніч перед весіллям. Так застало її сонце вранці в день весілля".

РОЗДІЛ XXXI

Весілля

Ранок підкрадається до церкви, під якою спочиває прах маленького Поля і його матері, тривожно заглядає у вікна будинку містера Домбі, де метушаться жінки, готуючись до весілля.

На площі Принцеси міс Токс теж прокинулася рано. Незважаючи на свої втрачені надії, вона хоче подивитися на весільну церемонію із якогось темного кутка церкви.

Кузен Фінікс, який сорок років тому був світським денді і ще не втратив жвавості, спеціально-приїхав із-за кордону, щоб бути присутнім на весіллі.

Містер Домбі виходить із своєї туалетної кімнати в чудовому новому костюмі, прибуває майор із цілим кущем герані в петлиці. Він поздоровляє містера Домбі, присягається у вічній дружбі, вихваляє його вибір.

Входить містер Каркер, теж гарно вдягнений — справжній весільний гість. Його привітання гарячі, про Що свідчить тремтіння голосу і рук.

Містер Домбі, майор Бегсток, містер Каркер в кареті їдуть до церкви. Містер Домбі уважно оглядає орган і не помічає міс Токс, яка ховається за пухкою ногою херувима.

Приїхала Едіт. Минула ніч ніяк не позначилася на її обличчі. Вона спокійна, велична у своїй красі, презирлива до захвату, який викликає у натовпі.

Добра мати підходить до містера Домбі і говорить, що, на жаль, вона не може залишити Флоренс у себе, адже у неї не вистачить сил на дівчину після того, як дочка назавжди покине її дім. "З цими словами ніжна мати стискає руку дочки — можливо, бажаючи звернути її увагу на свої слова".

У церкві кузен Фінікс передає Едіт містеру Домбі, майбутнє подружжя присягається у вірності, і церемонію закінчено. "Твердим, чітким почерком наречена записує своє прізвище до церковної книги", усі присутні теж ставлять свої підписи, вітають містера і місіс Домбі, і валка екіпажів від'їжджає від церкви.

Весілля продовжується обідом у палаці.

РОЗДІЛ XXXII

Дерев'яний Мічман розбивається на друзки

Капітан Катль, який переселився в будинок старого Соля, теж був у церкві. Після вінчання він повернувся додому і задумався над долею свого друга і Уолтера, який, можливо, загинув.

Був холодний, темний осінній вечір. Капітан Катль перевірів флюгер на даху будинку, спустився вниз до старого Дерев'яного Мічмана, який довгі роки охороняв вхід, витер дощові краплі з руки статуї, зайшов у вітальню і став прислухатися до завивання вітру в щілинах будинку.

Раптом у двері крамниці хтось постукав. Роб Точильник впустив містера Тутса, який прийшов із сумною звісткою, що корабель Уолтера загинув посеред океану.

Містер Тутс від імені Сьюзен попросив капітана сповістити міс Домбі про це лихо. Молодик зізнався, що любить Флоренс, а тому не може бути вісником лихих новин.

Уранці капітан Катль пішов у контору фірми "Домбі і Син". Там він зустрів містера Каркера, якому колись розповів про свої сподівання на близькі стосунки між Уолтером і Флоренс. Капітан ще раз переконався, що корабель затонув, а члени команди і пасажери загинули. Старий Катль заговорив з містером Каркером про Уолтера і спитав, чи було рішення відправити хлопця на Барбадоські острови підвищенням по службі. Управитель сховав свою усмішку, вишкірив на старого зуби і наказав тому вийти з контори і більше сюди не з'являтися. Але старого морського вовка важко було залякати. Він швидко зрозумів, як прикро помилявся щодо містера Каркера, запевнив, що не побоїться в разі необхідності зійтися з ним бортами, і вийшов з контори.

РОЗДІЛ XXXIII

Контрасти

Два будинки в передмісті Лондона належать двом братам.

Перший розташований у зеленій місцевості Нордвуду. Він не дуже великий, але збудований прекрасно. Кімнати заставлені дорогими меблями, на підлозі — коштовні килими, на стінах — красиві картини. Це будинок Каркера-завідувача.

Другий будинок належить Каркеру, але тому, від якого відмовився брат і якого відштовхнули всі, окрім сестри.

Херіет Каркер була колись красунею, але тривоги, печалі, боротьба за виживання і час змінили її. Ця маленька тендітна жінка взяла за руку Джона, який занапастив своє життя негідним учинком, і рішуче повела його кам'янистою дорогою життя.

Херіет і Джон жили бідно, відмовляли собі у найнеобхіднішому, але намагалися допомогти тим, хто живе ще гірше, хто потребує допомоги.

Одного разу Херіет помітила ще молоду, красиву, але бідно вдягнену жінку, що сиділа під дощем недалеко від будинку. Херіет запросила незнайомку у будинок, нагодувала, дала трішки грошей. Жінка розповіла, що йде в Лондон до матері, яка навряд чи пам'ятає її.

РОЗДІЛ XXXIV

Інші мати і дочка

У занедбаній кімнаті сиділа стара жінка, прислухалася до завивання вітру, намагаючись зігрітися біля жалюгідного вогню. На купи ганчір'я, кісток, два-три скалічених стільця, на брудні стіни і ще бруднішу стелю падали відсвіти полум'я. Жінка була схожа на відьму.

Якби Флоренс опинилася в цій кімнаті, вона пізнала б ту добру місис Браун, яка колись пограбувала її.

Раптом до кімнати хтось увійшов. Стара придивилася до постаті і не впізнала її. Але коли піднесла до обличчя незнайомки свічку, то голосно скрикнула і кинулася на груди жінці. Це була її дочка Еліс, яка колись давно поїхала за океан, а зараз повернулася. Дочка нагадала матері про своє бідне, занедбане дитинство, про свою злочинну юність, про небажання матері вчити, виховувати її. І ось тепер вона повернулася із заслання

ще більш жорстокою, ніж була в юності.

Місіс Браун боязко доторкнулася до руки Еліс, і дочка дозволила погладити себе по голові, заплести коси. Мати крутилася навколо Еліс, розповідаючи, що довгі роки стежила за родиною містера Домбі. Слідкувала вона й за ним, навіть одного разу говорила, дивилася вслід, проклинаючи його душу й тіло. Його хазяїн і друг одружився, і де одруження принесе матері і дочці щастя. Стара розповіла, що знає про його брата і сестру, які живуть у маленькому будиночку на околиці Лондона. Почувши це, Еліс швидко накинула на плечі плащ і вийшла з кімнати. Мати пошкандибала за нею.

Мати і дочка дійшли до будинку Джона і Херіет. Еліс зайшла у кімнату і стала проклинати невинну жінку, ім'я, яке вона носить, ту милість, яку виявила Херіет до незнайомки.

РОЗДІЛ XXXV

Щасливе сімейство

Спливло небагато часу, і містер Домбі з дружиною повернулися додому із Франції.

Флоренс була готова до зустрічі з батьком і мачухою, але хвилювання розпирало її груди. Дівчина не сміла підійти до них привітатися, та Едіт, холодно поцілувавши матір у щоку, сама поспішила до Флоренс і обняла її.

Після обіду всі розійшлися по своїх кімнатах. Флоренс повернулася у вітальню по корзинку із шитвом і застала там батька. Уперше за своє життя дочка залишалася наодинці зі батьком, але "вона, природою дана його співрозмовниця, його єдине дитя" мала мовчати.

Батько сів у крісло, накрив обличчя хусткою, неначе хотів подрімати. Але як би здивувалася Флоренс, якби побачила з-під носовичка батьків погляд. Про що він думав тоді? Може, милувався донькою, може, думав про те, що доля дала йому щастя мати багатство, красивий будинок, родину? Хто це може знати? Батько відчував потребу заговорити до дочки, але кроки дружини заглушили це бажання.

Містер Домбі дивився на Едіт і не пізнавав її. Вона схилилася до Флоренс, і її манери, тон, сяючі очі, м'якість, довірливість вразили чоловіка. Але ось вона глянула в його бік — і він упізнав це обличчя й погляд.

Едіт ніжно обняла Флоренс і повела в кімнату Поля. У каміні горів вогонь, вони сиділи в його світлі, і Флоренс розповідала про Уолтера, про їхню дружбу і загибель юнака, про своє намагання завоювати любов батька, просила нову матір навчити її, як стати справжньою дочкою. Останні слова дівчини немов розбудили Едіт. Вона відсторонилася від Флоренс і сказала, що не може їй дати того, чого не має сама, адже замість серця і душі має пустку, але ніхто і ніколи не любитиме дівчинку так, як вона.

РОЗДІЛ XXXVI

Святкування новосілля

Після приїзду містера і місіс Домбі у палаці завжди було повно гостей. Це були хазяї компаній, східні магнати, директори банків. Щодня приїздили майор, кузен Фінікс і містер Каркер, перед яким Флоренс відчувала якийсь страх. В один із днів святкували новосілля, на якому Едіт обійшла своєю увагою гостей містера Домбі. Коли гості

роз'їхалися, чоловік став докоряти дружині за це у присутності містера Каркера і тещі, але наштовхнувся на таке мовчазне презирство, немов вона вважала для себе ницим і негідним суперечити йому.

РОЗДІЛ XXXVII

Декілька пересторог

Вранці наступного дня Флоренс, Едіт і місіс Ск'ютон збиралися їхати на прогулянку, коли раптом із візитом з'явився містер Каркер. Флоренс пішла з кімнати й на порозі зустрілася з ним. Містер Каркер заговорив до дівчини, та вона з незрозумілим їй жахом ухилилася від розмови.

Місіс Домбі прийняла містера Каркера з гордим і неприступним виглядом, але він, немов не помічаючи того, заговорив про інцидент, що стався вчора між містером Домбі і Едіт і свідком, якого він був. Далі він дав зрозуміти Едіт, що знає, як вона ставиться до чоловіка і як містер Домбі ставиться до дочки. Потім мова пішла про дружбу Флоренс з Уолтером, а така дружба може бути загрозою для доброго імені дому Домбі. Ця обставина може ще більше віддалити батька від дочки, а тому місіс Едіт має уважно стежити за вподобаннями Флоренс.

Містер Каркер відкланявся.

Увечері містер і місіс Домбі дізналися, що місіс Клеопатру Ск'ютон розбив параліч. Вона довго лежала нерухома, але поступово стала приходити до тями. Місіс Ск'ютон знову стала одягатися в яскраві сукні, немов кокетуючи зі смертю. Вона вимагала, щоб Едіт частіше була з нею, але так і не навчилася думати про свою єдину дитину.

РОЗДІЛ XXXVIII

Міс Токс поновлює старе знайомство

Міс Токс, покинута своєю подругою Луїзою Чік, не маючи можливості бачити містера Домбі, дуже страждала. Та поступово вона повернулася до старих звичок: грала на фортепіано, поливала свої квіти. Проте міс Токс не могла забути людей, яких вважала друзями. Їй хотілося дізнатися, як зараз живе містер Домбі, а тому жінка розшукала родину Тудлів.

"Містер Тудль, чорний, покритий золою, знав лише три стадії існування. Він або обідав серед дітей, або мчав по країні зі швидкістю п'ятдесят миль за годину, або спав". Він любив своїх дітей і завжди намагався дати їм хоч по шматочку чогось смачненького. Єдиний, хто турбував його, — це старший син Роб Точильник, який жив у капітана Катля.

Міс Токс застала містера Тудля серед численного сімейства. Вони поговорили про здоров'я, про дітей, а потім мова зайшла про містера Домбі. Міс Токс хотіла знати про життя містера Домбі, про благополуччя і здоров'я його родини. Вона запропонувала Тудлям свої послуги як вчителька їхніх дітей, що буде для неї великою втіхою.

Уже пізно ввечері, перецілувавши всю малечу, міс Токс зібралася йти додому. Роб зголосився провести її, а по дорозі розповів про своє життя.

Міс Токс була у захваті від чесності, чемності Роба, дала йому монету, а той, попрощавшись, побіг до приятеля і програв гроші в орлянку.

РОЗДІЛ XXXIX

Подальші пригоди капітана Едуарда Катля, моряка

Минув рік, протягом якого капітан Катль не мав права розкрити пакет, залишений старим майстром судових інструментів. Чесному морякові й на думку не спадало відкрити пакет раніше призначеного терміну.

Капітан часто згадував Флоренс, але не смів і близько підійти до будинку містера Домбі, адже після останньої зустрічі з містером Каркером зрозумів, що своїм втручанням завдав більше зла, ніж добра Відраді Серця.

До капітана часто заходив містер Тутс, але недавня пригода з містером Каркером зробила Катля недовірливим до людей, які нав'язують свою дружбу. А містеру Тутсу треба було поділитися своїми почуттями до Флоренс, і він Обрав для цього капітана.

Одного вечора, коли Катль читав газету, ледь розбираючи слова, Роб Точильник заявив, що знайшов собі іншу роботу. Капітан був вражений, але не став затримувати хлопця і відпустив його.

Настав день, коли старий моряк мав відкрити пакет, але не міг цього зробити без свідків. За свідка він обрав давнього знайомого Бансбі, в присутності якого прочитав листа і заповіт від Соломона Джилса.

Дядечко Соль писав, що вирушає у Вест-Індію, сподіваючись отримати звістку про свого любого хлопчика. А в заповіті було сказано, що все майно перейде до племінника, якщо він живий, або залишиться Неду Катлю, якщо хлопець загинув.

РОЗДІЛ XL

Сімейні стосунки

"У стосунках з першою дружиною містер Домбі тримав себе, неначе вища істота, а тому був для неї "містером Домбі", коли вона вперше його побачила, і залишався "містером Домбі" аж до її смерті". І ось тепер він опинився поряд із жінкою, гординя якої була ще більшою за його. Броня, яку вони надягли на себе, не пропускала ніяких почуттів, але вона не могла захистити від сердечних і душевних ран. Містеру Домбі здавалося, що між ним і Едіт стала Флоренс, і він ненавидів за це дочку.

"Містер Домбі вирішив показати дружині, що він — владика. Немає і не може бути волі, крім його волі". Одного вечора, коли Едіт повернулася пізно від матері, містер Домбі зайшов у її кімнату і побачив, що дорогий одяг, коштовності лежать не на своїх місцях, немов демонструючи глибоку зневагу дружини до того, що він їй дав.

Містер Домбі побачив презирливий погляд дружини, коли вона гордо повернула голову в його бік. Він заговорив про те, що її незалежна поведінка суперечить його вимогам, а тому він вдруге наказує їй змінитися. Містер Домбі повідомив, що наказав найняти будинок у Брайтоні, запросив економкою місіс Піпчін, яка буде вести господарство, а місіс Домбі лише номінально буде вважатися хазяйкою.

Наступного дня місіс Ск'ютон, місіс Домбі і Флоренс виїхали у Брайтон. Лікарі рекомендували напівпаралізованій Клеопатрі Ск'ютон прогулянки, і кожного дня жінки ходили пішки. Одного разу Едіт побачила пару, яка була схожа на неї з матір'ю. Порівнявшись, жінки обмінялися поглядами. Стара попросила милостиню, місіс

Ск'ютон тремтячою рукою полізла в гаманець: жадібне нетерпіння і безпорадність майже зблизили їхні голови. Едіт згадала, що вже зустрічала цю стару відьму.

РОЗДІЛ XLI

Нові голоси у хвилях

З ніжною радістю Флоренс знову бачить знайомі місця, де разом з ним слухали шепіт хвиль.

Містер Тутс, який поїхав сюди за Флоренс, теж чує реквієм маленькому Домбі в шумі хвиль. Потім Флоренс і містер Тутс ідуть у пансіон, де вчився Поль. Їх зустрічають учителі і хлопчики, які ще пам'ятають братика Флоренс.

Едіт не відходить від матері. Та бачить у темряві якісь тіні, а неспокійні хвили набігають на берег і щось шепочуть. Розмальована Клеопатра лежить у подушках, а Смерть уже стоїть над її головою.

Повідомлення про те, що сталося, послано містеру Домбі, і він бере на себе всі неприємні турботи.

"Мати Едіт лежить, забута своїми добрими друзями, які не чують хвиль, що шепочуть все ті самі слова, і не бачать... білих рук, що кличуть у місячному сяйві... в невидиму, далеку країну".

РОЗДІЛ XLII,

у якому розповідається про розмову і про нещасний випадок

Містер Роб Точильник, перевдягнений у солідну ліврею, служить тепер містеру Каркеру. "Хлопча з такою силою відчував владу свого патрона, що це вимагало від нього сліпої покори". Але Роб не тільки боявся містера Каркера, він захоплювався ним як людиною, що повністю оволоділа мистецтвом зрадника.

"Роб служив уже декілька місяців, і ось одного разу, вранці, йому довелося розчинити двері перед містером Домбі..." Після обіду містер Домбі заговорив про дружину і попросив містера Каркера передати їй, що він незадоволений її почуттями і ставленням до Флоренс.

Після обіду Роб привів коней, і містер Домбі у супроводі містера Каркера поїхав у Сіті. Містер Домбі не стежив за дорогою і пропустив момент, коли його кінь спіткнувся об каміння, скинув його з сідла, упав сам і, зробивши зусилля піднятися, ударив хазяїна підкованим копитом. Неприємного, скривавленого містера Домбі перенесли до сусіднього будинку, викликали лікарів, які перев'язали рани і порекомендували перевезти хворого додому пізніше.

Містер Каркер помчав до місис Домбі. Дорогою він змінив лукавий, жорстокий вираз обличчя на стурбований і співчутливий.

РОЗДІЛ XLIII

Неспання вночі

Флоренс бачила, що прірва між її батьком і Едіт із кожним днем розширюється. Це пробуджувало давнє горе, і тепер це горе було ще важче переживати, ніж раніше. Дівчині здавалося злочинним те, що вона любить жінку, яка ворогує з її батьком, і що батько має вважати дочку якимось виродком. Але перше ласкаве слово Едіт проганяло

ці думки. Вона готова була віддати своє серце обом, знаючи, що рідні їй люди глибоко нещасні. Та Флоренс здавалося, що її любов не дасть нікому щастя, і дівчина часто заливала сльозами ці гіркі думки.

Перед Флоренс постав образ пораненого, хворого батька, і вона, крадучись, підійшла до його дверей, що були не зачинені. "Економка, загорнувшись у ковдру, спала у кріслі". Флоренс підійшла до батька і завмерла: "його лоб був розсічений, вологе і сплутане волосся лежало на подушках. Одна рука була забинтована". Але дівчину найбільше вразило його спокійне благородне обличчя.

"Вона тихо підійшла до ліжка і, затамувавши подих, нахилилася, тихенько поцілувала його в щоку, на хвилинку опустила голову на його подушку і, не сміючи доторкнутися до нього, обвила рукою подушку, на якій він лежав".

Флоренс хотілося поговорити з кимось, і вона пішла в спальню Едіт.

Жінка сиділа біля каміна, а її очі були спрямовані у простір. Побачивши Флоренс, вона здригнулась і подивилась на дівчину із страхом.

Флоренс кинулася на шию Едіт, риси обличчя якої поступово м'якшали. Їй хотілося знати, що тривожить Едіт, і та пояснила, що бачила поганий сон про гординю, яка безсила перед добром і могутня перед злом, яка робить серце жорстоким і веде людину до загибелі.

Флоренс розуміла не все, але їй було жаль цю дорослу, красиву і таку нещасну жінку.

РОЗДІЛ XLIV

Розлука

Сьюзен Ніпер прокинулася рано і вирішила, що сьогодні вона звершить великий подвиг: піде до містера Домбі і поговорить з ним начистоту наодинці. Діждавшись сприятливої ситуації, коли місіс Піпчін, яка начебто не спала біля хворого всю ніч, пішла перепочити, Сьюзен зайшла у кімнату містера Домбі.

Містер Домбі лежав у ліжку, дивлячись на вогонь у каміні. Його здивувала безцеремонність служниці, але Сьюзен вирішила будь-що довести розпочату справу до кінця. Дівчина уперто тупнула ногою і заговорила про те, що дванадцять років служить найкращій у світі хазяйці, що неможливо не любити таку добру, люблячу дочку.

Містер Домбі був шокований її словами. Він намагався дотягнутися до дзвінка, щоб викликати когось із слуг, аби ті вигнали з кімнати Сьюзен, але вона, користуючись його безпорадністю, продовжувала говорити про свою хазяйку, яка страждає від того, що батько не любить її, не знає своєї рідної дочки.

Раптом до кімнати зайшла місіс Піпчін. Сьюзен не злякалася грізного погляду економки і залишилася на місці.

— По-вашому, це означає управляти домом? — сказав містер Домбі. — Якщо подібні особи наважуються приходити і говорити зі мною? Джентльмен у власному будинку, у власній кімнаті мусить слухати нахабство служниць!

Місіс Піпчін виправдовувалася, ніби це леді Флоренс так розбалувала Сьюзен, що вона нікого не слухає.

Містер Домбі наказав економці вигнати Сьюзен зі служби, і місіс Гіпчін із задоволенням виконала наказ хазяїна.

Сьюзен заздалегідь зібрала речі, бо знала про можливий результат розмови із містером Домбі. Флоренс гірко плакала, почувши про це, але служниця умовила свою хазяйку не йти до батька і не просити за неї.

Сьюзен поїхала до свого брата у село, а Флоренс ще довго стояла біля вікна і не стримувала сліз розпачу й горя.

РОЗДІЛ XLV

Довірена особа

Того дня Едіт повернулася додому рано. Біля під'їзду її зустрів Каркер. Він попросив вислухати його, і горда красуня змушена була запросити пройду в одну з кімнат. Перш ніж вислухати завідувача, Едіт заборонила йому говорити про містера Домбі і про його доручення, які чоловік останнім часом передавав через Каркера.

Містер Каркер сказав, що знає про справжні почуття між містером Домбі та Едіт, але вважає свого хазяїна деспотичною людиною, яка здатна помститися дружині за її любов до Флоренс. Містер Домбі просив містера Каркера передати дружині, "що її поведінка щодо міс Домбі йому не подобається... що він бажає змінити стан справ", і, виявляючи свої почуття, Едіт не принесе Флоренс добра.

Після цих слів Каркера Едіт здалося, що земля розійшлася під її ногами. Але жінка опанувала себе і попросила Каркера піти.

РОЗДІЛ XLVI

Пізнання і роздуми.

Містер Каркер дуже уважно вивчав справи фірми. Він не був компаньйоном містера Домбі, але отримував відсоток з усіх операцій. Так само уважно він продовжував стежити за своїм начальником, "залишаючись акуратним і зберігаючи всі свої звички".

Єдина різка зміна була в тому, що, проїжджаючи вулицею на білоному коні, він нікого і нічого не помічав.

Не помітив Каркер і двох жінок: місіс Браун і її дочку Еліс, які уважно дивилися на нього. Мати заговорила про Каркера, про його гарний одяг і дорогого коня, але Еліс сказала, що нізащо не взяла б від нього жодної монети, а бідні вони тому, що не можуть відплатити йому за все те зло, яке він їм заподіяв.

Роб Точильник, який тепер служив Каркеру, зацікавив стару. Вона заговорила з хлопцем, нагадала йому про те, як часто захищала його від різних покидьків, допомагала красти все, що погано лежить. Переляканий Роб готовий був за її мовчання зробити все, але місіс Браун тільки розпитала про Каркера, про його життя, роботу і будинок.

РОЗДІЛ XLVII

Ударив грім

Час нічим не допоміг містеру Домбі і його дружині. Їх з'єднував ланцюг зобов'язань, але, дедалі більше розходячись, вони розтирали цим ланцюгом тіло до кісток. Їхня ворожість кресала іскри, і вогонь спалював їхні життя, а спільну подружню дорогу

засипав попелом. Та містер Домбі хотів лише від дружини визнання її провини, а вона вважала його людиною, яка постійно принижувала її гордість.

Флоренс, яка колись мріяла про дружну сім'ю, із жахом помітила, що Едіт уникає її. Якось дівчина вирішила поговорити з Едіт про те, що сталося, але мачуха запевнила її у своїй любові і не пояснила свого відчуження.

"І знову Флоренс опинилася у цілковитій порожнечі, як це було раніше". Єдине, що її втішало, — це те, що тепер вона могла любити і матір, і батька, не розриваючись між почуттями і обов'язками, не кривдячи ні того, ні другого.

Одного разу між подружжям знову виникло непорозуміння, свідками якого стали Каркер і Флоренс. Містер Домбі вимагав від Едіт, щоб наступного дня вона прийняла його гостей, а дружина твердо заявила, що в цей час її не буде вдома. Едіт намагалася поговорити з чоловіком наодинці, але містер Домбі заявив, що Флоренс має коритися волі батька і не брати приклад із мачухи.

Вони говорили одне одному в присутності свідків жакливі речі, але ні голос, ні тон не видавали хвилювання чи занепокоєння ситуацією, що склалася. І тільки тоді, коли Едіт заговорила про розлучення, містер Домбі, сміючись, сказав, що ніколи не допустить, щоб ім'я "Домбі і Син" було на вустах недостойних людей, які будуть обговорювати подробиці сімейного життя хазяїна.

Едіт встала, спокійним, але сильним рухом зірвала з голови коштовну діадему, з рук прикраси, кинула їх під ноги і, посміхнувшись, вийшла з кімнати.

Із усього цього Флоренс зрозуміла одне: мама любить її. Але наступного дня, коли вони зустрілися, Едіт заборонила дівчині підходити до неї і називати її матір'ю. Перелякана Флоренс знепритомніла і опам'яталася вже на ліжку у своїй кімнаті.

Едіт не повернулася додому. Пізно вночі містер Домбі зайшов у кімнату дружини і знайшов там усі коштовності і сукні, що подарував їй, дарчий запис, зроблений ним перед весіллям, і записку, в якій Едіт повідомляла, що пішла від нього.

Флоренс усе бачила, а вранці пішла до батька, щоб висловити йому свою любов і відданість. Почувши легкі кроки доньки, містер Домбі вийшов із кімнати, пішов назустріч Флоренс, "злісно підняв руку і вдарив її з такою силою, що вона ледь не впала на мармурову підлогу". І в цей момент Флоренс раптом "побачила всю жорстокість, байдужість, зненависть", які знищили її мрії про любов батька. "Вона зрозуміла, що немає в неї батька, і, осиротіла, вибігла із його будинку".

РОЗДІЛ XLVIII

Втеча Флоренс

Одинокa дівчина бігла по вулиці, покинута, згорьована і перелякана. Флоренс бігла, не знаючи куди, аж поки опинилася перед Старим Мічманом. Капітан Катль був вражений, побачивши перед собою не дівчинку, а прекрасну молоду жінку. Флоренс ледь стояла на ногах. Капітан заспокоїв дівчину, нагодував її, провів у кімнату дядечка Соля і попросив відпочити.

РОЗДІЛ XLIX

Мічман робить відкриття

Флоренс, змучена тілесно і душевно, проспала цілий день. Прокинувшись, вона намагалася заспокоїтися і подумати над тим, що їй робити далі. Вона вже бачила себе гувернанткою у сім'ї, де багато діток любитимуть її.

Капітан Катль не розпитував Флоренс про те, що сталося. Старий моряк просто робив усе, щоб молода леді заспокоїлась і почувала себе у безпеці.

Коли Флоренс відновила сили, капітан став розповідати про загибель корабля, на якому плив Уолтер. Він говорив довго і плутано, але Флоренс зрозуміла, що Уолтер не тільки не втонув, а й повернувся в Англію. Її щастю не було меж, коли вона побачила чоловічий силует і впізнала друга. Дівчина кинулася йому на шию, обняла як брата. Вони довго говорили про подорож Уолтера, а потім Флоренс розповіла, чому покинула батьківський дім.

Для Уолтера Флоренс стала ще дорожчою.

РОЗДІЛ L

Нарікання містера Тутса

Наступного дня Уолтер запропонував капітану віддати Флоренс найкращу кімнату. Туди вони занесли меблі, а після роботи, стоячи на порозі будинку, заговорили про долю дядечка Соля. Уолтер не вірив, що дядечко загинув, і сподівався на його повернення. Далі мова зайшла про Флоренс. Юнак запропонував запросити до місіс Домбі компаньйонку. Їхню розмову перебив містер Тутс, "який без усяких церемоній забіг у кімнату" і став говорити про свої почуття до Флоренс, про те, що предмет його кохання покинула дім містера Домбі і "ніхто не знає, де вона знаходиться і куди пішла". Дізнавшись, що Флоренс у сусідній кімнаті, містер Тутс страшенно зрадів, кинувся до дівчини, "схопив її руку, поцілував, випустив із своїх рук, знову схопив, опустився на коліно і розплакався..." Коли він почув, що Флоренс хоче бачити Сьюзен, то кинувся з кімнати виконувати її бажання. Його не було декілька днів. У ці дні Флоренс помітила, що Уолтер уникає її. Вона не розуміла причини такого ставлення і вирішила відверто поговорити з юнаком. Розмова закінчилась освідченням молодих людей у взаємному коханні.

РОЗДІЛ LI

Містер Домбі і вищий світ

Містер Домбі не хотів нічого чути ні про дружину, ні про дочку. "Він іде своїм шляхом, приховуючи у своїх грудях всі думки і почуття і не розділяючи їх ні з ким". Але боротьба в його внутрішньому світі відбувається. Про це свідчать зморшки на щоках і чолі, що покрили їх густою сіткою.

І слуги, і сусіди, і представники вищого світу, і клерки в конторі обговорюють велику катастрофу в будинку містера Домбі. "Все, що говориться і робиться з цього приводу, робиться дружно усіма, за винятком містера Домбі. Містер Домбі перебуває наодинці з вищим світом".

РОЗДІЛ LII

Секретні відомості

Добра місіс Браун і її дочка Еліс сиділи Мовчки у своїй убогій кімнаті. Раптом

почулися кроки і на порозі з'явився містер Домбі. Жінки чекали гостя, адже стара сама запросила його, пообіцявши розповісти, де знаходяться люди, які цікавлять його. Але ці новини повинна розповісти невідома особа, яка от-от з'явиться.

Містер Домбі заходив по кімнаті, неначе не знав, залишатися йому чи піти геть. Коли в кімнаті з'явився Роб Точильник, місіс Браун готова була кинутися йому на шию. У руках хлопець тримав клітку з папугою містера Каркера. Хазяїн поїхав за кордон, а Роб мав опікувати птаха. Більше у нього не залишилося обов'язків, крім, хіба що, дивитися в обидва ока за тим, що відбувається навколо.

Стара почала випитувати у Роба все, що він знає про місіс Домбі, і хлопець неохоче розповів про від'їзд красуні в Діжон, про її таємний зв'язок з містером Каркером.

Під час цієї розмови містер Домбі був у іншій кімнаті і все добре чув. Він щедро заплатив жінкам за важливі новини. Провівши гостя, Еліс сказала, що гордість містера Домбі не знає меж, і ніхто не знає, як він вчинить, дізнавшись про негідну поведінку дружини і містера Каркера.

РОЗДІЛ LIII

Нові свідчення

Містер Домбі, дізнавшись про вчинок Каркера, задумав покарати зрадника. І перше, що він зробив, — це звільнив Джона Каркера зі служби. Сестра, дізнавшись про цю новину, підтримала Джона, а той не засуджував містера Домбі, адже добре знав, скільки горя завдав хазяїнові їхній брат.

Херіет і Джон не знали, як будуть жити далі, а допомога прийшла, звідки на неї не чекали. Містер Морфін, який увесь час служив разом з Джеймсом у фірмі, добре знав темні справи Каркер-завідувача, співчував Джону, а тому знайшов звільненому нову роботу.

Пізно ввечері, коли Херіет була сама, у вікно хтось постукав. Це була жінка з темним довгим волоссям, яка колись знайшла притулок у цьому будинку і яка повернулася пізніше з матір'ю, щоб пожбурити в обличчя Херіет дрібну жертву.

Херіет впустила Еліс у кімнату і вислухала трагічну і дивну історію життя цієї ще красивої, але згорьованої жінки.

Мати не цікавилася життям Еліс, аж поки та не перетворилася на красуню. Місіс Браун була скупа і бідна і задумала використати дочку. З неї зробили іграшку. Вона була замішана у грабунках, але не отримала своєї частини. Її піймали, засудили, а той, хто був винен найбільше, нічим не допоміг. І ось тепер Еліс повернулася, щоб відплатити своєму ворогові — Джеймсу Каркеру. Але давнє почуття не загинуло. Жінка прийшла до його сестри, щоб та попередила брата: містер Домбі знає, де він ховається, і не зупиниться ні перед чим. Еліс не хотіла, щоб містер Каркер постраждав з її вини. "Нехай його ворог розшукає його сам, але без її допомоги".

РОЗДІЛ LIV

Утікач

Едіт сиділа в номері французького готелю. Вона була так само горда й непокірна. Такою ж вона залишалася і в присутності містера Каркера, який зняв для неї цей

номер. Але коли Каркер спробував наблизитися до Едіт, вона схопила ніж і крикнула, що вб'є його, якщо він посміє ступити ще крок. Жінка примусила Каркера сісти і висловила всю свою ненависть до нього. Її очі горіли диявольським полум'ям, коли вона дивилася на Каркера, і він злякався.

Раптом у передпокої почувся стукіт. Хтось гримав у зачинені двері. Едіт зайшла у спальню, і Каркер почув, як у замку повернувся ключ. Він здогадався, хто це може так несамовито стукати, і жах заповз у його серце. Каркер, напружуючи всі сили, висадив двері спальні, побачив вихід, узяв лампу і, скрадаючись, вийшов під зоряне небо.

РОЗДІЛ LV

Роб Точильник втрачає місце

Каркер вийшов на вулицю у тривозі, яка була викликана приниженням і безсилою злістю. "Він не міг боротися з панічним жахом. Страх досяг таких розмірів, що Каркер готовий був сліпо кинутися назустріч будь-якій небезпеці, тільки б не зустрітися з людиною, яку він дві години тому вважав такою, що не заслуговує на увагу". Горда жінка відкинула його, як черв'яка. Душу цієї жінки він повільно отруював і сподівався, що перетворить її на рабиню. Він хотів обдурити, а сталося так, що сам залишився обдуреним.

На станції Каркер замовив карету, і всю дорогу його переслідував жах. Але коли він від'їхав від Діжона досить далеко, на пам'ять стали приходити згадки про Едіт, яка затягла його у свої тенета і цим помстилася за своє приниження. Потім він згадав, як заздрив дочці і синові містера Домбі, з якою майстерністю утримував на відстані всіх, хто був дорогий хазяїнові, "як обвів його колом, через яке ніхто, крім нього, не міг переступити". А зараз він мусив тікати. "Каркер ненавидів Едіт, ненавидів містера Домбі, ненавидів самого себе, але він тікав і нічого іншого не міг зробити".

На одній зі станцій Каркер пересів у поїзд і поїхав у глиб країни. Він спішив сховатися в маленькому будинку серед полів, щоб там відпочити і подумати, що робити далі, але й тут не знайшов спокою. Сяк-так перебувши ніч, Каркер купив квиток на ранній потяг, зібрав речі і пішов на платформу. Прогулюючись уздовж колії, зрадник кинув погляд на станційний будиночок і раптом побачив чоловіка, від якого так довго і безуспішно тікав. "Вражений до глибини душі, він похитнувся і впав на рейки". Швидко підвівшись, ступив два кроки назад і не помітив, як позад нього з'явився потяг. Колеса потягли його, відриваючи руки й ноги і, "висушивши своїм вогняним жаром струмочок його життя, кинули в повітря понівечені останки".

РОЗДІЛ LVI

Багато хто задоволений, а бійцівський Півень обурений

Містер Тутс привіз Сьюзен до Флоренс. Зустріч була дуже радісною. Сьюзен без утаву говорила, цілувала руки своєї хазяйки, обіймала її. Бурхлива зустріч закінчилася тихою розмовою. Флоренс зізналася Сьюзен, що любить Уолтера, виходить за нього заміж і готова їхати з коханим хоч на край світу.

Сьюзен Ніпер готувала свою дорогу хазяйку до весільної церемонії. В останній день перед весіллям у кімнаті зібралися тільки свої: капітан Катль, Уолтер, Флоренс, містер

Тутс і Сьюзен Ніпер. Раптом двері відчинилися і на порозі з'явилися дядечко Соль і місіс Річардс. Радості друзів не було меж, а коли всі трохи заспокоїлися, дядечко розповів про свої пригоди під час далекої подорожі.

Бійцівський Півень, чемпіон з мистецтва самооборони, який часто супроводжував містера Тутса, провівши хазяїна до його будинку, запропонував повідомити містера Домбі про завтрашнє весілля його дочки. Містер Тутс прогнав Півня, але той випросив у хазяїна п'ятдесят фунтів.

РОЗДІЛ LVII

Ще одне весілля

Флоренс попросила Уолтера, щоб перед весіллям вони сходили на могили матері і брата. Повертаючись додому, молодята обійшли вулицю, на якій стояв будинок містера Домбі.

На вінчанні Уолтера і Флоренс були лише найближчі друзі. Наречена була вдягнена у просту сукню, але цей одяг не принижував її краси і грації. Справжнє велике почуття зігрівало її серце, примушувало очі світитися, а щоки полум'яніти.

"Ось вони повінчані, вони розписалися в одній із старих книг". Було вирішено, що Флоренс і Уолтер через декілька днів відпливуть на кораблі в далекі краї.

РОЗДІЛ LVIII

Через деякий час

Через рік фірма "Домбі і Син" збанкрутіла. Містер Домбі ніяк не виявляв своїх почуттів, не з'являвся на людях, і суспільство не знало, що думати й говорити про банкрута. А ось для майора Бегстока це банкрутство стало справжнім нещастям. "Він так довго вихвалявся перед членами клубу про свою дружбу з містером Домбі, так принижував усіх, хвастаючись його багатством, що члени клубу мстилися майору", розпитуючи Бегстока про банкрутство.

Клерки розсіялися хто куди, брудна контора стояла покинута. Єдиною людиною, яка співчувала містеру Домбі, був містер Морфін, який довгі роки ставився до хазяїна фірми з повагою. Він робив усе, щоб зберегти фірму, але містер Домбі не слухав його порад.

Якось після важкого дня містер Морфін відпочивав удома. Раптом до кімнати увійшла міс Херіет. Вона носила жалобу по загиблому брату, але вираз її очей здався містеру Морфіну дивним. Вона розпитувала про банкрутство містера Домбі, але слухала не уважно і весь час посміхалася. Містеру Морфіну навіть здалося, що вона радіє загибелі фірми, — і він був розчарований. Але міс Херіет запропонувала клерку зробити так, щоб гроші Каркера-завідувача дісталися містеру Домбі. Здивований такою щедрістю, містер Морфін пообіцяв зробити так, щоб містер Домбі не здогадався яро походження цих грошей.

Після відвідин містера Морфіна міс Херіет поїхала в будинок, де помирала Еліс Браун. Хвора попросила матір розповісти Херіет таємницю її народження, і стара місіс Браун сказала, що Еліс — двоюрідна сестра Едіт Домбі.

РОЗДІЛ LIX

Покарання

Будинок, де пройшли дитинство і самотня юність Флоренс, досі так само красивий, але в ньому з'являються якісь чужі люди, призначають ділові зустрічі, цікавляться ціною меблів. Слуги дізналися, що вже призначено аукціон. Натовпи обідраних вампірів наповнюють будинок, розглядають дзеркала, картини, крісла, все оцінюють, розкупувають і вивозять чудові меблі та інші предмети. Нарешті будинок спорожнів.

Місіс Піпчін розрахувалася із слугами і залишилася в будинку сама. Містер Домбі продовжував сидіти у своїх кімнатах, і жодна людина не бачила його. Невдовзі місіс Піпчін від'їжджає, а замість неї в будинку оселяється Поллі Тудль. Щури покинули збанкрутілого хазяїна, але міс Токс, широко співчуючи горю і забувши минулі образи, прийшла провідати містера Домбі. Та ні їй, ні місіс Чік, ні Поллі не щастить побачити збанкрутілого мільйонера.

А як почуває себе той, чиє життя розбите? У своїх кімнатах він згадує дочку, і ці спогади мучать його. Тепер він знає, що означає бути самотнім, покинутим усіма. Тепер він розуміє, що лише Флоренс ніколи не зраджувала його. "Його син у могилі, його горда дружина стала нечистою тварюкою, його друг виявився негідником, його багатство розтануло, навіть стіни, за якими він шукав притулку, дивилися на нього як на чужого; вона одна звертала на нього все той же ласкавий погляд. Так, до останньої хвилини".

Щодня містер Домбі приймав рішення виїхати з будинку завтра, але наставав новий день, а збанкрутілий хазяїн залишався. Якимось на туалетному столику він узяв одну річ і довго роздумував, чи потече його кров у кімнату економки і чи рознесуть її чужі люди по паркету порожнього будинку. Раптом він підвівся, рука стиснула цю річ, але цієї миті по будинку пролунав крик, і містер Домбі біля своїх ніг побачив дочку. Вона не змінилася. Вона в нього просила прощення. Вона обіймала його за шию, і він відчув на обличчі її поцілунки. Флоренс говорила про свою любов до батька, про те, що вона тепер сама стала матір'ю, що вона навчить свого синочка Поля любити і поважати дідуся, що вона кохає Уолтера, який теж безмежно відданий їй.

Батько і дочка довго сиділи, обнявшись і проливаючи сльози. А вранці Флоренс допомогла містеру Домбі одягнутися і повезла його до себе.

Цю сцену примирення бачили Поллі та міс Токс. "А потім вони турботливо спакували одяг, книги містера Домбі і передали їх людям, яких прислала Флоренс". Увечері жінки сіли пити чай, і міс Токс запропонувала Робу Точильнику переїхати до неї, щоб бути подалі від "друзів", які збивали його з чесного шляху.

РОЗДІЛ LX

Переважно, про весілля

Містер Фідер, бакалавр мистецтв, і прекрасна Корнелія Блімбер повідомили усіх учнів і вчителів школи, що вирішили одружитися. На весілля прибули містер і місіс Тутс. Дружиною доброго і багатого містера Тутса стала Сьюзен Ніпер.

Капітан Катль вирішив прогулятися і на вулиці зустрів свого приятеля капітана Бансбі під руку з грізною місіс Мак-Стінджер, у будинку якої колись жив Катль. Вони

йшли до церкви вінчатися. Капітанові Бансбі дуже хотілося втекти, але всі шляхи до відступу перекривали друзі, родичі і діти місіс Мак-Стінджер.

РОЗДІЛ LXI

Вона поступається

"Смерть стояла біля узголів'я містера Домбі. Від чоловіка, яким він був раніше, залишилася тільки тінь". Він був не при собі і часто безладно говорив про померлого сина, згадував свої торгові операції, кликав і не пізнавав Флоренс. Але, приходячи до тями, він думав лише про дочку, згадував ту ніч, коли вона прийшла до нього. З часом хвороба відступила, але містер Домбі був ще дуже слабкий.

Одного дня Уолтер попросив Флоренс вислухати старого джентльмена. Це був кузен Фінікс, родич Едіт. Кузен довго і плутано говорив про своє багатство, яке втратив, про участь у засіданнях парламенту, аж поки Уолтер не допоміг йому висловити прохання відвідати в Лондоні одну особу.

Біля під'їзду чекала карета. Кузен Фінікс, Флоренс і Уолтер доїхали до будинку, у якому святкувалося весілля містера Домбі, а Флоренс так і не випитала у чоловіка, з ким вона має тут зустрітись.

В одній із кімнат Флоренс побачила леді, яка сиділа біля каміна. Жінка підвелася — це була Едіт. Флоренс була вражена цією зустріччю. Вона розповіла Едіт про батькову хворобу, про своє заміжжя і народження сина, про свою любов до Едіт, про те, що вимолить у батька прощення для неї.

Едіт, яка до цього слухала мовчки, раптом схвилювано сказала, що ні в чому не винна, що не згрішила з тим померлим. Потім вона передала дочці пакет з паперами, де було написано все, що з нею сталося.

Флоренс хотіла помирити Едіт з батьком, але де було неможливо. Мати залишалася такою ж гордою, якою була й раніше. Єдине, що об'єднувало містера Домбі з Едіт, — це любов до Флоренс.

Жінки обнялися і попрощалися назавжди.

РОЗДІЛ LXII

Кінцевий

"Пляшка, яка давно не бачила дня і посивіла від пилу і павутиння, була витягнута на сонячне світло, і золотисте вино в ній кидає відблиски на стіл.

Це була остання пляшка старої мадери".

За столом сидять містер Домбі, капітан Катль, містер Тутс і п'ють вино за здоров'я Уолтера і його дружини.

"Містер Домбі — сивий джентльмен; турботи і страждання залишили глибокий слід на його обличчі, але це лише відбиток бурі, за якою настав ясний вечір... Єдина його гордість — це дочка та її чоловік".

Міс Токс, яку всі поважають, зрідка відвідує сім'ю.

Дерев'яний Мічман, як і раніше, стоїть біля лавки, яка тепер називається "Джилс і Катль".

У містера і місіс Тутс народилася донечка. Містер Тутс продовжував любити

Флоренс як сестру і був закоханий у свою дружину Сьюзен. Він захоплювався її розумом і міг говорити про неї нескінченно. Саме Сьюзен першою помітила, що тепер закладаються перші підвалини величної споруди і нового дому "Домбі і Син".

"Стоять теплі дні, і морським узбережжям часто гуляють молода леді і сивий джентльмен. З ними або десь поблизу двоє дітей — хлопчик і дівчинка".

"Старий джентльмен іде з хлопчиком, розмовляє з ним, бере участь у його іграх, дивиться за ним, не відводить від нього очей, немов у ньому все його життя". Але тільки Флоренс знає, якою великою є любов сивого джентльмена до дівчинки. Він не може бачити її личко похмурим, йому іноді здається, що вона покинута. Коли він цілує її, то не може стримати сліз. Дівчинка питає, чому дідусь плаче, а "він говорить тільки: "Маленька Флоренс! Маленька Флоренс", — і гладить кучері, що затіняють її серйозні очі".